

IN MEMORIAM
KOMÁRIK DÉNES
(KECSKEMÉT, 1929–BUDAPEST, 2017)

KOMÁRIK DÉNES RAVATALÁNÁL

Farkasrét, 2018. január 10.

Tisztelt Gyászolók, kedves Barátaim,
most februárban lesz ötvenkét éve, hogy Komárik Dénessel megismerkedtem, amikor ötödéves egyetemista létemre és Zádor Anna ajánlására fölvettem a fővárosi Házkezelési Igazgatóság Műemléki Osztályán a vezetése alatt álló ún. tudományos csoportba, amelynek feladata a védett épületek történetének kutatása és a felújításra kijelöltekhez építéstörténeti dokumentációk és helyreállítási javaslatok készítése volt. Csak később, lassanként, menetközben jöttem rá, micsoda istenáldása az, hogy a Kádár-rendszerben pályakezdésemről kezdve másfél évtizedig ő volt a közvetlen főnököm. Az már ráadás volt ebben az áldásban, hogy később legkisebb fiam keresztapja is lett, és haláláig barátom és második példaképem maradt (apám mellett, akiket egyébként nem mindenben sikerült méltóképpen követnem).

Megismerkedésünk után azt rögtön látni lehetett, hogy hivatali ügyekben – azon a nem túl nagy területen, amely az ő felelőssége volt – mindig kiszámítható, méltányos és emberséges igyekezett lenni. Konfliktusokat nem keresett és nem élezett soha, de minden gesztusa, egész lényé egyértelmű volt a tekintetben, hogy mit tart jónak vagy rossznak. És semmit nem tett annak érdekében, hogy ez az egyértelműség ne terjedjen ki például arra is, hogy mennyire „igenli a létező szocializmust”.

Folytatásképpen elég hamar világossá vált az is, hogy olyan szuverén személyiségről van szó, amelyet semmilyen formában nem kezdtek ki az enyhülni kezdő rendszer különböző kísértései és csapdái. Azt elfogadta, hogy jobb, ha vannak választási lehetőségek, mint ha nincsenek, és azt is, hogy ha ezek mind rosszak, akkor lehetőleg a kisebb rosszat kell választani. De sem a választás előtt, és főleg: sem utána – a választás árának folyamatos, tartós,

állandó megfizetése közben sem – kezdte el mondogatni sem háritásul, sem öngazolásul, hogy „tulajdonképpen nem volt választásunk”, de azt sem, hogy – „jaj de jó, ez a kisebbik rossz”. Ebben vált először és nagyon hamar példaszerűvé számomra, és ebből lehetett megérezni (amit a közös szakmán hamarosan túllépő beszélgetéseink is megerősítettek), hogy ő is kötött kompromisszumot, és ő is azért kötött, amiért akkor sokan ebben az országban: mert egy túlerőben lévő, erőszakos és kegyetlen hatalom kényszerítette ezt az alattvalóra. Csak-hogy Dénes a kényszerre válaszolva nem ezzel a földi hatalommal, hanem a saját lelkiismeretével és ezen keresztül a nem földi hatalommal kötött kompromisszumot, okosan és józanul, önbecsapásra való hajlam nélkül; és ennek következtében nem szorult öngazolásra sem.

Rám ebből a kompromisszumból, ha a lényegét jól értettem, az a részlet hatott talán a legerősebben – amit még szinte pályakezdőként egy beszélgetésünkből tudtam meg – hogy első lépése már Dénes végzős gimnazista korában megtörtént. Őt ugyanis diákkorától kezdve a teológia, filozófia és művészettörténet határán megjelenő művészetelméleti kérdések érdekelték, s 1947-ben azért nem a bölcsészkarra, hanem építésznek jelentkezett, mert tudta, hogy ha saját értékrendje mellett ki akar tartani, akkor egy-két éven belül meg fog szűnni számára az a lehetőség, hogy e kérdésekkel szabadon és hivatásszerűen foglalkozhasson, s e hivatásból meg is tudjon élni, netán – vagy pláne – egy családdal együtt. Helyzetét tehát mondhatni borúlátóan (saját szavai szerint neuraszténiás szorongásban) ítélte meg, és nem tévedett. (Nekem azonban ma sem az a meglepő, hogy mennyire pontosan és biztosan tudta 18 évesen, hogy mi következik, hanem

az, hogy tudta: az elkerülhetetlen kompromisszumot nem a földi hatalommal kell megkötni.) S hogy ebben a tárgyilagos borúlátásban már előre megkötött, de nem tisztességtelen kompromisszumban hogyan érvényesült az a mélyebb – talán leginkább a hűség, hit és bizalom fogalmaival körülírható – erőforrás, amely lehetővé tette, hogy a pálya íve – érvényesnek bizonyult borúlátásban indulva is – valóban ív legyen, annak részleteiről nekem csak sejtéseim vannak. De jelenlétét és működését régóta folyamatosan érzékeltem és érzékelem, s engedjék meg, hogy ügyetlenkedő részletezés helyett egy apró adalékkal próbáljam illusztrálni; olyannal, amely Komárik Dénes humoráról – és annak legüdítőbb részéről, öniróniájáról is – fogalmat ad. Tőle hallottam és örökre megjegyeztem azt a mondatot, amely olyan alkalmakkor hangzott el néhányszor, amikor valami váratlanul vagy érthetetlenül pozitív dolog történt körülöttünk – például ha valaki, aki régóta érdemes volt valami díjra vagy elismerésre, egyszer csak tényleg megkapta, pedig nem volt párttag, vagy olyasvalaki lett kandidátus, aki mögött tényleg volt teljesítmény és nemcsak munkásmozgalmi múlt stb. – akkor Dénes így sóhajtott fel: „Hát már a rosszban sem lehet igazán bízni?!” Higgyék el,

egy ilyen mondat nemcsak a Kádár-rendszerben, hanem mindig és bármikor vigasz és kedv-erősítő tud lenni.

Több mit tíz évvel ezelőtt, a 75. születésnapja évében megjelent tisztelegő kötetben hárman köszöntöttük az ünnepeltet: Entz Géza, Galavics Géza és én; és a kötet ünnepélyes átadásakor Marosi Ernő köszöntése csatlakozott hozzánk. Komárik Dénes életművében mindannyian kissé más szemszögből, de lényegében ugyanazokat az értékeket hangsúlyoztuk: az építészet és művészettörténet határterületén végzett kutatómunkájának tudományos hozadékát, a szocializmus viszonyai között meglepően, mondhatni kirívóan eredményes iskolateremtő munkásságát, életpályájának ritka következetességét és a mindezek alapjául szolgáló személyisége belső függetlenségét, koherenciáját és hitelességét.

Ő erre Arany János-i szerénységgel válaszolt, a költő utolsó négy sorosát idézve, amelyből én most csak egy sort idézek: „Betakarít régi, rakott csűrbe”. Mi pedig bízhatunk abban, hogy a csűr gazdájának mondata: „Jól vagyon, jó és hű szolgám” 2017. december 11-én Komárik Dénes fölött is elhangzott.

Bibó István

KOMÁRIK DÉNES
(Kecskemét, 1929 – Budapest, 2017)

Amikor kézhez kaptuk a 88 éves korában elhunyt Komárik Dénes gyászjelentését, a gyászoló család tagjai között három gyermeke és hat unokája nevét is olvashattuk. A tény érzékelteti, hogy egy kiteljesedett élet zárult le, és mi, akik jól ismertük Őt, tudtuk, hogy ezen nemcsak a személyes élet, hanem teljes ívet leíró szakmai pályafutás is értendő. Korra, egyre romló egészségi állapota miatt az utóbbi években már nem részesülhettünk újabb munkái gyümölcseiben, mint ahogy nélkülözniük kellett a vele folytatott gyakran filozofikus és bölcs megfigyeléseket, alkalmanként éles humort felvillantó társalgást is. De emlékét mint az ereje teljében lévő emberét és barátát őrizzük meg.

Komárik Dénest a művészettörténet szakma tekinteti magáénak, munkássága ebbe a diszciplínába illik, ebben a közegben mozgott, és a kiemelkedő művészettörténészeket megillető címekben és kitüntetésekben részesült. Pályafutása azonban műegyetemi képzéssel indult, mert 1947-ben tudta, hogy – művészeti érdeklődése és filosz hajlamai ellenére – az elkövetkező, nyomasztó időszakban számára lehetetlen bölcsészként létezni. Végzett építészként került a műemlékvédelem közelébe, majd egy megenyhült politikai helyzetben és légkörben egy olyan intézménybe, ahol munkássága eredendő érdeklődésének és irányultságának megfelelően kibontakozhatott. E több éves folyamat állomásait a BUVÁTI (Budapesti Városépítési Tervező Iroda), a Fővárosi Műemlékfelügyelőség, majd a több névváltozáson átesett FIMŰV (Fővárosi Ingatlankezelő és Műszaki Vállalat) jelentette. Ez utóbbi, kicsit furcsa nevű vállalat adta meg végül azt az intézményes keretet, harminc évre a stabil munkahelyet, amelyben megtalálta az igazi helyét. A FIMŰV a létező szocializmusban egyike volt a nagy állami

vállalatoknak. A szinte arctalan konglomerátumon belül egy kicsi, helyileg is elkülönült zárványként létezett a Műemléki Osztály, amely a budai Várban, a Dísz tér 15. számú, patinás házban székelt. Az Osztály a kibontakozó és egyre jobban erőre kapó magyar műemlékvédelmet szolgálta, eredendő feladata a felújításra váró budapesti lakóházak kutatása és tervezése volt. A Műemléki Osztályon belül működött a tudományos csoport, ezt vezette Komárik Dénes.

Hivatali munkája folytán intenzíven kellett foglalkoznia 19. századi épületekkel. Többnyire ezekről készültek a „tudományos dokumentációk”, vagyis a levéltári, múzeumi és könyvtári kutatáson, valamint a helyszíni megfigyeléseken alapuló, a helyreállítás mikéntjére is javaslatot adó épületmonográfiák. Komárik Dénes a rá jellemző módszerességgel és alaposággal tárta fel az ilyen célú kutatásokra addig nem, vagy alig használt archiváliákat – ebben csoportbeli kollégái is közreműködtek –, megrajzolva a levéltári források egyre bővülő körét, amelyeket azután az elkövetkező tudományos dokumentációkhoz fel lehetett vagy fel kellett használni. A szóban forgó iratok, tervek és térképek többsége Budapest Főváros Levéltárában volt található, az archív ábrázolások pedig leginkább a Budapesti Történeti Múzeumban, azon belül is elsősorban a Kiscelli Múzeumban. A kutatás elengedhetetlen része, mondhatni kiinduló pontja volt az építetők, illetve tulajdonosok azonosítása. Ez a metodológiai logikus eljárás egyúttal lehetőséget adott a társadalmi háttér valamilyen szintű feltárására. Ő ugyanis soha nem elégedett meg az épület pusztán műszaki és esztétikai szintű megragadásával, a megadott keretek között a tágabb összefüggések felrajzolását is célul tűzte ki, beleértve

társadalmi, az urbanisztikai, a stiláris és a – lehetőségekhez képest megragadható – nemzetközi kapcsolatok.

Elhatározta, hogy egy egész korszakot veszőgőrcső alá és a lehető legalaposabban kikutatja. A klasszicizmus feldolgozását az elődök, elsősorban Zádor Anna már elvégezte. Ésszerű választásnak tűnt, hogy a 19. századi magyar építészeti következő periódusára, a romantikára összpontosítson. A romantika, a magyar építészeti hozzávetőleg 1840 és 1870 közé eső időszaka Magyarország meglehetősen ellentmondásos, történetileg különböző előjelekkel leírható három évtizedét jelentette. Intézményesen a régi paradigma felbomlása és egyúttal egy új képlet embrionális felsejlése kísérte, művészi szempontból a klasszicizmust követő stíluskeresés és stíluspróbálkozások jellemezték. Az új stílusvariánsok elsősorban a középkor formanyelvéből táplálkoztak, amiben a múlthoz, ezen belül pedig a nemzeti múlthoz való új viszony sejlett fel. Fő megjelenési formái a gótizálás, valamint a lényegében a romanikából merítkező „félköríves stílus”. Ez utóbbi szakszót egyébként Komárik Dénes alkotta meg a német „Rundbogenstil” alapján, ma már ez gyökeresedett meg és vált a szakemberek által általánosan elfogadott terminussá. Összességében tehát az építészeti romantika kora egyrészt – tekintettel a magyar történelem sajátos alakulására – egy zaklatott és az építőtevékenységnek nem igazán kedvező időszak, másrészt stiláris szempontból egy átmeneti korszak volt, amely a historizmust készítette elő, annak mintegy nyitányaként. Az 1970-es évtizedben zajlott le az európai művészettörténet-írásban a historizáló építészeti problematikájának nagy áttekintése és első komoly kutatási kampánya. Egyik, ha nem a legjelentősebb európai központja Bécs volt, és a Ringstrasse Renate Wagner-Rieger által irányított nagyszabású feldolgozása szolgált útmutatásul és mintául a közép-európai kutatóknak. A Wagner-Rieger-féle koncepció egyébként a romantikát – romantikus historizmus néven – a tágabban értelmezett historizmus kategóriájába foglalta. Komárik Dénes élénk figyelemmel követte és ismerete a szaktudomány bécsi fejleményeit, mint ahogy jó német nyelvismerete révén általában a német nyelvű szakirodalmat is. Ezen kívül az akkori korlátozott lehetőségek és szűk viszonyok között leginkább az angol nyelvű tudományosság felé orientálódott, amely szintén komoly lépéseket tett a 19. századi építészeti feltárásában és értelmezésében.

Vagyis Komárik Dénes az európai fősodorról és fősodorban végezte úttörő jellegű munkáját. A romantika korszakát jó történészi vénával több irányból vizsgálta; erre nézve egy külön programtanulmányt is írt. A megközelítését egymást köve-

tő szakcikkek tükrözik: „Építész és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek”, „A romantika korának építőgyakorlata és munkaszervezete Magyarországon”, „Az európai hatások útja a romantika korának építészetiében”, „A romantikus kastélyépítészeti kezdetei”, „A korai gótizálás Magyarországon”. Ezen alapvető, nagyívű és adatgazdag írások mellett mélyfúrásokat is végzett, megírva a korszak két kvalitásos mesterének, Máltás Hugónak és Brein Ferencnek példaszerű monográfiáját. Egy bő évtized kutatásának termése több mint imponáló, nyugodtan mondhatjuk, hogy csodálatraméltó. A kutatói pálya logikus fejleményeként 1980-ban benyújtotta és komoly szakmai érdeklődéstől és elismeréstől kísérve megvédte „A romantika építészete Magyarországon” című kandidátusi disszertációját. A munka jelentőségét Zádor Anna a következőképpen határozta meg opponensi véleményében: „a hazai építészettörténet arculatáról nem csak egy fehér folt tűnt el, hanem egy igen lényeges korszak feldolgozásával és tudományos rendszerezésével találkoztunk.” Csak azt sajnáljuk, hogy a szerző szerénysége és perfekcionizmusa megakadályozta, hogy ezt az alapvető összefoglalást könyv formájában is kiadja. Ebben alighanem közrejátszott, hogy a disszertációk terjedelmét akkor igen szigorú határok korlátozták, amelyek betartása mellett nem tudott mindent úgy bemutatni és kifejteni, ahogy igazából szeretne volna. A munka egyes fejezeteit így folyóiratcikkként tette közzé; közülük a két legfontosabb a gótizáló romantika, illetve a félköríves romantika építészeti alkotásait tipológiai rendben tárgyaló egy-egy testes tanulmány. Az imént felsorolt írások – több közülük nem is olyan könnyen hozzáférhető – a mai napig a romantika építészetről szóló alapművek. És mintha nem fogna rajtuk az idő; ha valaki a korszak építészeti valamely szeletével akar foglalkozni, Komárik Dénes tanulmányait használja és idézi.

A romantika építészeti tárgyalásakor kitüntetett hely kell, hogy illesse a legnagyobb mestert, Feszli Frigyest. Komárik Dénes és Feszli Frigyes kapcsolata sajátosan alakult. Feszli személyét valamilyen mítosz övezte. Az építészettársadalom, akárcsak a művészettörténész szakma mindig is elismeréssel adózott neki, de sok tévhit, sőt felfokozott érzelm homályosította el valós képét. A romantika, a nemzeti stílus kérdésének gyakran önkényes értelmezése olyan dimenzióba helyezte őt, amely az objektív értékelést megnehezítette, szinte ellehetetlenítette. A fejleményekhez nem kevéssel járult hozzá Vámos Ferenc, akinek egyébként elévülhetetlen érdeme volt az építész tervhagyatékának közgyűjteménybe – az Országos Levéltárba – történő mentése, illetve Feszli személyének megszilárdítása a magyar

kulturális köztudatban. Vámos személyes megközelítésű interpretálása azonban nem segítette elő a feszli életmű tudományos igényű feldolgozását. Elkészült, de kéziratban maradt a róla írt monográfiája. Ennek tudatában kellett Komárik Dénesnek a nagy mesterrel foglalkoznia és őt a kandidátusi disszertációjában tárgyalnia. Ez nem jelenti azt, hogy ne követte volna kutatói figyelemmel Feszl Frigyes munkásságát. 1972-ben például a pesti Országház 1844/45-ös pályázatának revelatív feldolgozásában tisztázta Feszl szerepét, pár évvel később azonosította és publikálta az építésznek a bécsi Votivkirchéhez benyújtott mives kidolgozású tervét. A megoldást végül az hozta, hogy kellő pietással de tudományos kritikával válogatást közölt Vámos kéziratot monográfiájából. Ezután állhatott neki az életmű behatóbb vizsgálatának. 1984-ben, Feszl halálának századik évfordulóján a Budapesti Történeti Múzeumban kiállítást rendezett róla, amelyen munkásságát – elsősorban a tervhagyatékra támaszkodva – a szélesebb közönség elé tárta. Abban az időben Magyarországon még nem volt szokás építésről kiállítást rendezni, ez valójában nehéz műfaj. Akkoriban tudományos katalógus összeállítása és kiadása sem nagyon képezte a hazai művészettörténet-írás gyakorlatát. A nagy vállalkozás – hála kétségbevonhatatlan szakmai és emberi tekintélyének – Komárik Dénesnek mégis sikerült. A következő lépés az építész monográfiájának megírása volt. A körülmények nem mindenben kedveztek, tudományos igényű építészmonográfia kiadása abban a korban szintén ritkán adatott meg. A dolgok nem is alakultak optimálisan. Sikerült egy kiadót rávenni, hogy megbízást adjanak egy Feszl-monográfia megírására, de az csak korlátozott terjedelmű lehetett. Amikor a kézirat elkészült, a kiadónak problémái támadtak, úgyhogy át kellett vinni az Akadémiai Kiadóhoz. Ennek nyomán jelent meg a könyv Feszl Frigyesről 1993-ban. Az adott körülmények miatt – ha a műfajt meg kell határozni – ez középmonográfiának nevezhető. A művel Komárik Dénes elnyerte az Akadémia doktora címet. Tudta azonban, hogy a téma még nincs lezárva, a Feszl-kutatás folytatható és folytatandó. Az elkövetkező években sorra jelentek meg cikkei a feszli életmű további részleteiről. Ezt a nagy munkát tulajdonképpen soha nem zárta le. Levéltári jegyzeteiben – melyek most már az MTA BTK Művészettörténeti Intézetének Adattárában találhatóak – ott sorakoznak a további adatok. Írásaiban Komárik Dénesnek sikerült Feszl Frigyes munkáit azonosítania, építészeti tevékenységén kívül festői-grafikai munkásságát feltárni, a magyar és a nemzetközi építészet összképében őt hitelesen elhelyeznie. Valószínűleg a nagy építész, aki élete végén kőbányai „üvegpa-

lotájá”-ban (verandájában), visszavonultan szötte álmait, személyében sem állt tőle távol.

A szorosan vett tudományos publikációkon kívül Komárik Dénes a műemléki vizsgálatokról és helyreállításokról is írt cikkeket és beszámolókat. Ezek a hivatali munkájával függtek össze. Ugyanakkor jelzésértékű, hogy ilyen karakterű közleményei között igen korán feltűnik „Fülep Lajos írásainak bibliográfiája”, melyet 1963-ban a *Művészettörténeti Értesítő*ben jelentetett meg. A bibliográfia összeállítójának ugyanis igen komoly (művészet)filozófia hajlama és érdeklődése is volt, és különösen kedvelte és tisztelte Fülepet. Ez a fajta affinitás – gyakran rejtetten vagy áttételesen – szakpublikációiban is jelen van. Komárik Dénes ugyanis – bár látszólag csak a tények embere volt – mindenben igyekezett a szellemi lényegét is megragadni. Legerőteljesebben ez a korai gótizálásról szóló, már említett tanulmányában jelentkezik, amelyet ő maga legjelentősebb művének tartott. Itt nemcsak a címben említett stílusjelenségről esik szó, hanem az újkori európai építészet főbb stílustendenciájának filozofikus mélységű, Magyarországon más által ilyen módon meg nem ragadott értelmezését is adja.

Pályája vége felé egy másik érdeklődése is kibontakozhatott. A hivatalban egyes kollégák emlegették, hogy ő igazán a barokkhoz vonzódik. Ezt akkor többen nehezen hittük el. Nyugdíjba vonulása után kiderült, hogy a hír igaz. 2000 után, amikor már tényleg semmilyen hivatali vagy szakmai teher nem nyomasztotta, több írása is megjelent 18. századi építészekről, szobrászokról és kőfaragókról, amelyek új szemléletről, a korszak kutatásában addig figyelembe nem vett szempontokról árulkodnak. Élete legvégén is ilyen kérdések foglalkoztatták. A szakmai érdemén túl ezek az írások, illetve a létrejöttük ténye tanúskodik arról a rendkívüli, a körülményeknek és a hivatali kötelemnek engedelmeskedő önfegyelméről, amely Komárik Dénest általában is jellemezte.

Írásain a neve egyúttal védjeggyül is szolgál. A szakmában evidenciának számít, hogy ami Komárik Dénes publikációjában szerepel, az hiteles adat, megalapozott állítás, cizellált gondolat. A forrásokat, és különösen az eredeti, levéltári forrásokat rendkívül tisztelte. Dolgozószobáján kívül minden bizonnyal a levéltár szerzetesi magányában érezte legjobban magát. A csendes és állhatatos munka, az elmélyült spekuláció volt az életeleme. A forrásokat nem csak feltárni tudta és szerette, hanem értelmezésükre is legalább annyi gondot fordított. Otthonosan mozgott a kibontható tények és ideák szférájában, a bizonyosság és a feltételezés érzékeny mezsgyéin, a lehetséges interpretációk térénumán, a rendszerezés világában. 75. születésnapja

alkalmából ifjabb kollégái Festschriftet adtak ki – a bizonyára nem véletlenül választott – *Romantikus kastély* címmel. Ebben Galavics Géza az általa írt előszóban Komárik Dénes tudósi és szerzői habitusáról az alábbi éles szemű megfigyelést tette: „Írásait olvasva, előadásait hallva mindig az volt az érzésem, hogy építészként a művészettörténészeknél érzékenyebben képes látni és láttatni az építészeti formák, terek és tömegek egészét és részelemeit, művészettörténészként pedig az építészeknél pontosabban tudja, hogy mindezek mennyire történeti képződmények”.

Komárik Dénes tudósi teljesítménye nem csak önmagában jelentős. Teljes mélységének megértéséhez hozzá tartozik az a szakmai-munkahelyi közeg, illetve az abban kifejtett munkája, tudósi és személyes kisugárzása, ami a 19. századi magyar építészet kutatásában kulcsfontosságúnak bizonyult. Szorosabban véve a FIMŰV Műemléki Osztály tudományos csoportjáról, erről a három-négy fős közösségről van szó, melynek összetétele az évtizedek során természetesen változott, de munkamódszerei és a munkához való viszonyulása nem. Hozzájuk tartozott még egy fényképész és egy könyvtáros-dokumentátor, akik viszont a három évtized alatt ugyanazok maradtak. A ma De la Motte-palotaként ismert épület barokk falképekkel díszített helyiségeiben elvileg egy hivatali gépezet működött. Tudományos dokumentációkat kellett írni; az épület korától, illetve a nagyságától függően egy ilyen munkának másfél, két vagy három hónap alatt el kellett készülnie. Itt a pontos határidők megszabták a kereteket, melyeket nem volt tanácsos, illetve egyáltalán az adott rendszer mechanizmusa miatt nem is nagyon lehetett túllépni. Itt a rossz értelemben vett, az időre fittyet hányó bölcsész tempó nem létezhetett. A rendszer része, illetve lelke természetesen Komárik Dénes volt. A rá jellemző csiszolt udvariassággal, ám állhatatos következetességgel szorososan követte a dokumentációk készülésének folyamatát. Ahol menet közben kellett, segített, tanácsot adott. A kezdő fiatal – aki valamikor én magam is voltam –, ha kellett, a levéltárba is elkísérte. Itt jóformán az első pillanattól kezdve szükség volt német gótbetűs kézírású dokumentumok olvasására. Kiadta nekem, hogy egy szöveget írjak át. Első nekifutásra egy délelőtt egy mondattal tudtam megbirkózni – ezt utána együtt átnéztük. Második alkalommal már egy bekezdéssel végeztem. Idővel képes lettem a folyamatos átírásra-olvasására, mindezt kezdetben Dénes felügyeletével.

A dokumentáció elkészítésének végkifejlete az „összeolvasás” volt, vagyis a szöveg közös átolvasása. Ilyenkor az olykor feszengő szerző-munkatárs Dénes mellé ült, aki végigolvasta a kézíratos szö-

veget, menet közben kérdéseket tett fel, korrigált, ahol kellett, pótlást, további kutatást kért, útmutatást adott. Ilyenkor természetesen nem csak tartalmi, hanem fogalmazástechnikai kérdések is előkerültek. Ez a fiatalabb kollégáknak olyan kutatási és írásgyakorlati iskolát jelentett, amelyhez hasonlóval nem sok intézményben találkoztam. A dokumentációknak megvolt az évek során kialakult-kiforrott formája és rendszere, ami – akárcsak a levéltári és más források folyamatosan bővülő köre – egyre tovább finomodhatott és gazdagodhatott. Aki éveket tölthetett a „Komárik-iskolában”, annak szinte vérévé, természetes szükségletévé vált a pontos és folyamatos munka, egyfajta munkaetika. Talán nem véletlen, hogy amely kollégák azután más ilyen intézménybe mentek át, többnyire megállták a helyüket, és a szakmai közéletben is gyakran megbecsült pozícióba kerültek.

A napi életnek megvolt a kialakult rendje. A munkaidő reggel fél nyolckor kezdődött. Ennek pontos betartásáról maga az osztályvezető, az ilyenben tréfát nem ismerő – de egyébként tudományos munkánkat messzemenően támogató és megbecsülő – Pereházy Károly gondoskodott. Talán ez a hivatali rutin is hozzájárult ahhoz a fegyelmezett munkarendhez, amelyről az imént szó esett. Reggel a hivatalban kötetlen formában természetesen nemcsak a szakmai munkáról folyt a beszélgetés, hanem másról is, az élet kisebb-nagyobb dolgaival kezdve az elvontabb, általános témákig sok mindenről. Ebben nemcsak a tudományos csoport tagja vettek részt, hanem a velünk együtt dolgozó, műemléki tervezéssel foglalkozó építészek is. A művészettörténészek és a sokszor más temperamentumú és oldottabb hozzáállású építészek napi gyakorlatot jelentő reggeli beszélgetései nyomán olyan személyi-baráti légkör és tartós kapcsolat formálódott, amelyet az ember csak azután tudott értékelni, amikor ebből valami okból kicsöppent. Utána ezt évekig hiányoltuk. A naponta megismétlődő reggeli beszélgetések alighanem kutatócsoportunk szakmai kohéziójának is egyik összetevője volt. A napi bejárás azonban nem jelentett folyamatos napi bennléteket. Elfogadott gyakorlatnak számított, hogy fél kilenckor-kilenckor a kutatók elindulnak az újtukra, legyen az levéltár, könyvtár, vagy a kutatott épület bejárása, fényképeztetése. Kivételt a szerda délelőtt jelentette, amikor mindenkinek bent kellett lennie. Ilyenkor lehetett a folyamatban lévő munkákat együttesen megbeszélni.

Ha az ember a hivatali munkákat ütemesen végezte, maradt ideje „saját” kutatásra. Dénes úgy számolt, és velünk közölte is, hogy a munkaidőnk mintegy egyharmada fordítható erre. Bátorította és egy kicsit számon is kérte az önálló tudományos

munkát. Ugyancsak fontosnak tartotta, hogy kicseréljük a nemzetközi szakirodalomból merített tapasztalatainkat, sőt könyveinket is. Akkortájt nem volt olyan egyszerű külföldi, „nyugati” könyvekhez jutni. Ha valamilyen publikáció véletlenül két példányban jutott a birtokába, az egyiket átengedte nekünk, és ez a rendszer fordítva is működött. Komárik Dénes hivatalosan, egyetemi keretek között csak keveset oktatott, de a szakmai nevelés személyes formájában – ha ő maga ezt így soha nem fogalmazta meg és szándékosan valószínűleg nem is tűzte ki célul – kimagaslót alkotott. Kikezddhetetlen szakmai teljesítményét, példaadó személyes tartását sokan a mai napig etalonnak tartjuk.

A dokumentációk tárgyát elsősorban 19. és kora 20. századi épületek képezték. Ezek jellemzően lakóépületek voltak, de utóbb egyre több középület is. Értelemszerűen a historizmus épületanyagára esett a legnagyobb hangsúly. A kialakult módszerrel folytatott kutatás jóvoltából ismereteink a korszakra nézve általában is bővültek. Mindig is cél volt – és ezt Komárik Dénes élénken szorgalmazta – a nagyobb összefüggések felderítése, a horizont folyamatos tágítása. A romantika kutatásán, annak alapvetésén túl ő maga is részt vett az ahhoz szorosan illeszkedő, vagy azt magába foglaló historizmus-konceptió kidolgozásában. Az egyre szaporodó dokumentációk ehhez jó háttérrel biztosítottak. Érdekes módon viszont a felhalmozódó anyagból viszonylag kevés jutott el a publikálásig. Egy-egy kiemelkedő épület esetében születtek monografikus tanulmányok vagy könyvek – Komárik Dénes esetében ilyen volt például a Dohány utcai zsinagógáról szóló, amely a *Művészettörténeti Értesítő* 1991-es évfolyamában jelent meg –, de a sok kutatási anyag zöme a mai napig ott lapul a dokumentációkban. Természetesen nem lehetett valamennyi dokumentációt nyomtatásban közölni, a műfajból fakadóan sem, az akkori szerény lehetőségek miatt sem. A feldolgozott anyagban azonban ott van a lehetőség például az Andrássy út nagy-monográfiájának elkészítésére, amellyel sajnos a

mai napig adós a szakma. Bár munkánk eredménye közvetlen formában kis százalékban került a nyilvánosság elé, különféle módon, a szakmai tapasztalat, illetve más profilú publikációk formájában sok minden mégis megtalálta a helyét a szélesebb tudományosságban.

A tudományos dokumentációk elkészítésének fontos mozzanata volt valamennyi képi dokumentum reprodukció formában történő begyűjtése, legyen az terv, grafikai ábrázolás vagy archív fénykép. A tervekre nézve Budapest Főváros Levéltárán kívül fontos forrás volt a fővárosi tervtár, Budapest 1873-as egyesítésétől őrzött terveivel. Az akkor igen nehézkesen működő, ám az értékes terveket gyakran veszni hagyó gyűjteményből igyekeztünk a feldolgozás alatt álló épületek valamennyi tervét lefényképeztetni. Ez nagy szerencsének bizonyult, mert nem egy esetben utóbb a tervek eltűntek a helyükről, fényképük viszont a dokumentációkban megmaradt. (Ma a tervgyűjtemény biztonságos helyen, Budapest Főváros Levéltárban található.) Az épületekről egyúttal nagyszámú helyszíni felvétel is készült, melyek közül sokuknak 30–40 év távlatából már komoly archív értéke van. A dokumentációk, illetve a fényképanyag szisztematikus rendezésére és elhelyezésére Komárik Dénes logikus rendszert dolgozott ki, melynek fenntartására mindig nagy figyelmet és energiát szentelt. Ez biztosította, hogy az évtizedek során összegyűlt anyag bővíthető és mindig naprakészen hozzáférhető legyen. Miután ő 1989-ban nyugdíjba vonult, majd a következő évben a rendszerváltáskor a FIMÚV szétesett, fiatalabb kollégái létrehozták a Hild–Ybl Alapítványt. Ebbe átmentették az értékes és terjedelmes anyagot, és új intézményes keretek között, további fiatal munkatársak bevonásával folytatták az addigi tevékenységet. Így áttételesen, immár Dénes közvetlen, személyes közreműködése nélkül a „Komárik-iskola” harmadik, az egyetemi oktatásig is elnyúló generációja működik a magyar művészettörténet területén.

Sisa József

KOMÁRIK DÉNES
NYOMTATÁSBAN MEGJELENT MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

1953

Műemlék helyreállítások a városképjavítás szolgálatában. Művészettörténeti Értesítő II. 1953/1–2, 192–199. [társszerző: *Horler Miklós*]

1955

Budapest városképi és műemléki vizsgálata. Budapest műemlékeinek jegyzéke. Budapest 1955. (2. jav. kiad.) [társszerzők: *Pogány Frigyes, Borsos Béla, Horler Miklós, Horváth Sándor*]

1960

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem IV. 1960/4, 247–249.

1962

Budafok műemlékei; Budatétény műemlékei; Nagytétény műemlékei; A XXII. kerület elpusztult műemlékei. In: *Pogány Frigyes* szerk.: Magyarország műemléki topográfiája, VI. Budapest műemlékei, II. Budapest 1962, 597–618, 618–623, 629–639, 640–643, 652–675.

A főváros műemlékvédelme. In: *Magyar Műemlékvédelem I.* Budapest 1960, 169–179. [társszerző: *Horler Miklós*]

1963

Fülep Lajos írásainak bibliográfiája. Művészettörténeti Értesítő XIV. 1963/3, 187–190.

1966

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem X. 1966/4, 251–252.

1967

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XI. 1967/1, 59–60.

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XI. 1967/2, 127.

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XI. 1967/3, 188–189.

Egy régi pesti utcanev eredete. Műemlékvédelem XI. 1967/2, 102.

Hozzászólás. In: *A velencei carta és a magyar műemlékvédelem.* Budapest 1965, október 25–26. Budapest 1967, 55–59.

1968

Lakóház, Budapest I., Úri utca. Magyar Építőművészet 1968/5, 40–41.

1969

Brein Ferenc ismeretlen műve. Műemlékvédelem XIII. 1969/1, 29–34.

Egy régi pesti ház. Műemlékvédelem XIII. 1969/3, 158–160.

1970

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XIV. 1970/1, 55–56.

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XIV. 1970/2, 121–122.

[Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XVI. 1970/4, 251–252.

A „Csendilla” helyreállítása. Budapest II., Budakeszi út. Magyar Építőművészet 1970/6, 49.

- Magyar Műemlékvédelem V. 1970. [recenzió] Műemlékvédelem XIV. 1970/4, 254–255. 1974
- Máltás Hugó. Műemlékvédelem XIV. 1970/3, 221–226. Die Entwurfskonkurrenz für das Pester Ständehaus von Jahre 1844. Acta Technica LXXVII. 1974/1–3, 252–288.
- Máltás Hugó, 1829–1922. Építés- Építészettudomány II. 1970/1–2, 111–171. Gerő László: Pest-Buda építésze az egyesítéskor. Budapest 1972. [recenzió] The New Hungarian Quarterly XV. No. 54. 1974, 152–157.
- 1971
- [Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XV. 1971/2, 98–99. 1975
- Építésképzés és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek. Építés- Építészettudomány III. 1971/4, 479–418. A romantikus kastélyépítészet kezdetei Magyarországon. Építés- Építészettudomány VII. 1975/3–4, 431–451.
- 1972
- Az 1844-es pesti Országháza-tervpályázat. Tanulmányok Budapest Múltjából XIX. 1972, 251–281. Feszli Frigyes és a bécsi Votivkirche. Műemlékvédelem XX. 1976/4, 199–202.
- [Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XVI. 1972/1, 54–56. Régi házak Pest-Budán. Főszerk. Perekó Károly. Budapest 1976. [társszerzők: Bibó István, Lipták Irén, T. Papp Melinda, Perekó Károly]
- Brein Ferenc. Műemlékvédelem XVI. 1972/2, 94–99. 1976
- Brein Ferenc és a pesti Brein-család. Építés- Építészettudomány IV. 1972/1–2, 165–222. 1977
- Feszli Frigyes ismeretlen műve. Művészettörténeti Értesítő XXI. 1972/3, 244–248. [Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XXI. 1977/2, 112–113.
- A pesti belvárosi templom kifestésének 1807-ből származó terve. Művészettörténeti Értesítő XXVI. 1977/1–4, 297–298.
- 1973
- [Beszámoló budapesti műemlék-helyreállításokról.] Műemlékvédelem XVII. 1973/4, 247–248. 1978
- A fővárosi műemlék-lakóházak építéstörténeti kutatása. Műemlékvédelem XVII. 1973/2, 70–79. [helyreigazítás: Műemlékvédelem XVII. 1973/4, hátsó belső borító] A fővárosi műemlék-lakóházak építéstörténeti kutatásának 20 éve. Műemlékvédelem XXII. 1978/2, 103–107.
- A magyarországi romantikus építészet történetének kutatása. (Program-tanulmány.) Ars Hungarica I. 1973, 169–190. A korai gótizálás Magyarországon. In: Zádor Anna – Szabolcsi Hedvig szerk.: Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok. Budapest 1978, 209–300.

- A romantika korának építőgyakorlata és munkaszervezete Magyarországon. *Ars Hungarica* VI. 1978/1, 29–56.
- A zalaszántói rk. templom bővítésének terve 1865-ből Múemlékvédelem XXII. 1978/1, 60–62.
- 1979
- Egy elfelejtett építész. [Máltás Hugó] Budapest XVII. 1979/9, 18–20.
- Az egykori „London”-szálló épülete Pesten. Múemlékvédelem XXIII. 1979/2, 187–191.
- 1981
- Egy sajátos tendencia a romantika korának építészetében. (Az ún. kubusos stílus kérdése). In: Szabó Júlia – Széghelyi F. György szerk. *Művészet Magyarországon 1830–1870. (Kiállításkatalógus) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 1981, I.: 24–30. II.: [műleírások] 180–183, 189–190, 195–198, 199–203, 206–207, 208–211, 211–214.*
- [Opponensi véleményekre adott válasz] Komárik Dénes „A romantika építésze Magyarországon” című kandidátusi értekezéséről. *Művészettörténeti Értesítő* XXX. 1981/1, 77–80.
- Vámos Ferenc: Adalékok Feszli Frigyes életéhez és munkásságához. 1. Szerk., vál. és bev. Komárik Dénes. *Építés- Építészettudomány*, XIII. 1981/1–2, 211–230.
- 1982
- Az eszéki megyeháza, Hild József alkotása. *Művészettörténeti Értesítő* XXXI. 1982/1, 54–56.
- Az európai hatások útja a romantika korának építészetében. *Ars Hungarica* X. 1982/1, 19–42.
- A gótizáló romantika építésze Magyarországon. *Építés- Építészettudomány*, XIV. 1982/3–4, 275–319.
- 1983
- Der Bau des Palastes der Akademie in Pest. In: Ernő Marosi hrsg.: *Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule. (Kiállításkatalógus) Collegium Hungaricum Wien, Budapest 1983, 25–28.*
- 1984
- A „félköríves” romantika építésze Magyarországon. *Építés- Építészettudomány*, XVI. 1984/1–2, 139–193.
- Feszli Frigyes 1821–1884. *Magyar Építőművészet* 1984/4, 42–47.
- Feszli Frigyes 1821–1884. (Kiállításkatalógus) Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 1984.
- A műemlékek tudományos kutatása és a Velencei karta. *Múemlékvédelem* XXVIII. 1984/4, 275–278.
- A pilismaróti Heckenast-villa. *Múemlékvédelem* XXVIII. 1984/1, 19–29.
- Száz éve halt meg Feszli Frigyes. *Magyar Nemzet*, 1984. július 26. 7.
- Vámos Ferenc: Adalékok Feszli Frigyes életéhez és munkásságához. 2. Szerk. és vál. Komárik Dénes. *Építés- Építészettudomány* XVI. 1984/1–2, 109–137.
- 1985
- A nemzeti építéstílus keresése. Feszli és a pesti Vigadó. *Építés- Építészettudomány* XVII. 1985/1–2, 127–136.
- 1986
- Ahol egykor Liszt Ferenc vendégeskedett [Budapest V., Alduna sor, egykori plébániaépület] Budapest XXIV. 1986/12, 48.

1987

A romantika építészetének problémája Magyarországon. *Ars Hungarica* XV. 1987/1, 31–36.

Wieser Ferenc (1812–1869). Művészettörténeti Értesítő XXXVI. 1987/1–4, 142–154.

1988

Wieser Ferenc (1812–1869). Magyar Építőművészet LXXIX. 1988/1, 46–47.

1989

Frigyes Feszl und die Streben nach einem nationalen Baustil in der ungarischen Romantik. Mitteilungen der Gesellschaft für Vergleichende Kunstforschung in Wien XLI. 1989/1–2, 9.

Hild József és a romantika. In: Horváth Alice szerk.: Hild József (1789–1867) emlékezete. Budapest 1989, 40–47.

A nemzeti elem Feszl Frigyes művészetében. In: Sub Minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára. Budapest 1989, 107–111.

Vámos Ferenc: Adalékok Feszl Frigyes életéhez és munkásságához. 3. Szerk. és vál. Komárik Dénes. Építés-Építészettudomány, XX. 1989/1–2, 213–234.

1990

Az egykori Thália-színház épülete Pesten 1860–1867. Színháztechnikai Fórum XVII. 1990/2, 32–35.

Henszlmann Imre „emigrációja”. *Ars Hungarica* XVIII. 1990/1, 57–64.

A romantikus romkultusz Feszl Frigyes hazai tárggyú gótikájában. Művészettörténeti Értesítő XXXIX. 1990/3–4, 145–165.

1991

Feszl és Széchenyi. *Ars Hungarica* XIX. 1991/2, 179–192.

Hild József és a romantika. *Pavilon* No. 5. 1991, 21–24.

A historizáló építészet fő tendenciái Budapest középítkezéseinek tükrében. Építés-Építészettudomány XXII. 1991/1–2, 165–180.

A pesti Dohány utcai zsinagóga építése. Művészettörténeti Értesítő XL. 1991/1–2, 1–16.

Ybl és a romantika. In: Kemény Mária – Farbak Péter szerk. Ybl Miklós építész 1814–1891. (Kiállításkatalógus) Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 1991, 15–22.

Miklós Ybl (1814–1891). In: Kemény Mária – Farbak Péter szerk. Ybl Miklós építész 1814–1891. (Kiállításkatalógus) Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 1991, 191–194. [társszerző: Sisa József]

1992

Fotódokumentumok Feszl Frigyes és Feszl László hagyatékából. *Ars Hungarica* XX. 1992/1, 121–132.

Henszlmann Imre: Válogatott képzőművészeti írások. Sajtó alá rend. Tímár Árpád. Budapest 1990. [recenzió] *Ars Hungarica* XX. 1992/2, 109–110.

A historizmus problémája. *Ars Hungarica* XX. 1992/1, 59–66.

Sisa József ajánlása Pasteiner Gyula-éremre. *Henszlmann-Lapok* No 3. 1992, 19–20.

1993

Budapest középítkezései és a historizmus. In: Zádor Anna szerk.: A historizmus művészete Magyarországon. Budapest 1993, 49–64.

Feszl Frigyes (1821–1884). Budapest 1993.

Izsó Búsuló juhásának felnagyított változata. In: Lővei Pál szerk.: Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Budapest 1993, 435–443.

- Kauszer József Feszli-életrajza. Sajtó alá rend. és bev. Komárik Dénes. *Ars Hungarica* XXI. 1993/1, 113–126.
- [Opponensi véleményekre adott válasz] Komárik Dénes „Feszli Frigyes 1821–1884” című doktori értekezésének vitája. *Művészettörténeti Értesítő* XLII. 1993/1–2, 98–101.
- [Opponensi véleményekre adott válasz és a doktori értekezés tézisei] Komárik Dénes „Feszli Frigyes 1821–1884” című doktori értekezésének vitája (1992. december 7.). *Építés-Építészettudomány* XXIII. 1992–1993/3–4, 389–396, 410–421. 1998
- „A művészet templom-szolgálat vagy templomrablás”. Beszélgetés Kunszt Györggyel. *Új Művészet* IV. 1993/4, 51–53. és 1993/5, 51–53.
- [Opponensi vélemény] Sisa József „Szkalnitzky Antal – egy építész a kiegyezéskori Magyarországon” című kandidátusi értekezésének vitája. *Művészettörténeti Értesítő* XLII. 1993/1–2, 90–93.
- 1994
- Adatok Feszli Frigyes művészkapcsolataihoz. *Ars Hungarica* XXII. 1994/2, 227–234.
- A budavári Nagyboldogasszony-templom homlokzatának kiépítési terve az 1850-es években. *Művészettörténeti Értesítő* XLIII. 1994/1–2, 119–127.
- A Dohány utcai zsinagóga építése. Buda-Pesti Negyed III. 1994/2, 31–40.
- Előszó. Prokopp Mária: Prokopp János (1825–1894) Esztergom megye és város első mérnöke. (Kiállításkatalógus) Balassa Bálint Múzeum, Esztergom 1994, 1.
- [Opponensi vélemény] Koppány Tibor „Építési gyakorlat az újkori Magyarországon. Az építési irodák története a 16–19. században” című kandidátusi értekezésének 1994. március 11-i vitája. *Építés-Építészettudomány* XXIV. 1994/3–4, 309–314.
- 1995
- Budapesti lakóépületek történeti feltárásának metodikája. Műemlék lakóházak. Az Egri Nyári Egyetem előadásai, 1994. június 21–28. Budapest [1995], 30–37.
- Feszli Frigyes megbízói. Buda-Pesti Negyed III. 1995/3, 11–30.
- A kőbányai Szent László templom első terve. Feszli Frigyes és Kőbánya. *Ars Hungarica* XXIII. 1995/2, 281–292.
- 1996
- Prokopp János (1825–1894) kiállítása. Műemlékvédelmi Szemle VI. 1996/2, 53–56.
- 1997
- Gábor Eszter Schickedanz-tanulmányának méltatása. [Elhangzott 1997. május 5-én az Opus Mirabile-díj átadásakor] *Ars Hungarica* XXV. 1997/1–2, 488–489.
- A Magyar Tudományos Akadémia épülete tervpályázati tervei. Kiállítás az MTA Esterházy gyűjteményi termében. *Építés-Építészettudomány* XXVI. 1996–1997/3–4, 347–349.
- 1998
- Adalékok Romano magyarországi működéséhez. In: Bardoly István – László Csaba szerk.: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Budapest 1998, 461–467.
- Borbély Kamill, ahogyan én láttam. In: Bencés Diákszövetség Almanach 1995–1998. Pannonhalma 1998, 44–57.
- Az építészeti historizmus problémája és kutatásának problémái. Schickedanz Albert 1846–1915. Ezredéves emlékművek múltjának és jövőjének. Szerk. Gábor Eszter – Verő Mária. Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban 1996. szeptember 19-től december 31-ig. Budapest, 1996. [recenzió] *Művészettörténeti Értesítő* XLVII. 1998/1–2, 153–156.
- 2000
- Az 1844/45-ös pesti Országháza-tervpályázat; Az 1861-es ideiglenes Országháza „tervpályázat”. In: Gábor Eszter – Verő Mária szerk.: Az ország

- háza. Buda-Pesti országháza-tervek 1784–1884. (Kiállításkatalógus) Szépművészeti Múzeum, Budapest 2000, 61–104, 105–125.
- 2001
- In memoriam Perekházy Károly. Műemléklap V. 2001/1–2, 31.
- 2002
- A 18. századi Pest szobrászairól, kőfaragóiról. In: Bardoly István – Haris Andrea szerk.: Détsky Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok. Budapest 2002, 461–477.
- A Note on Frigyes Feszl's Romantic Search for a Hungarian National Style. Centropa II. 2002/3, 177–181.
- 2003
- [Opponensi vélemény] Gyetvainé Balogh Ágnes „Nöpauer Mátyás élete és munkássága” című PhD-értekezéséhez vitája. Építés- Építészettudomány XXXI. 2003/3–4, 294–297.
- 2004
- Interjú a 75 éves Komárik Dénessel. Kérdező: Sisa József. Műemlékvédelem XLVIII. 2004/3, 175–182.
- Feszl Frigyes. [Komárik Dénes közreműködésével] vál. és szerk. Gerle János. Budapest 2004. (Az építészet mesterei)
- 2006
- Két ismeretlen Feszl-akvarell. Ars Hungarica, XXXIV. 2006/1–2, 211–234.
- A parnói Andrásy-kastély. Magyar Műemlékvédelem, XIII. 2006, 231–244.,
- [Opponensi vélemény] Sisa József „Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában” című, az MTA doktora címért benyújtott értekezésének vitája. Építés- Építészettudomány XXXIV. 2006/1–2, 175–186.
- [Opponensi vélemény] Sisa József „Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában” című akadémia doktori értekezésének vitája. Művészettörténeti Értesítő LV. 2006/1, 208–214.
- 2007
- A 18. század pesti szobrászairól, kőfaragóiról. II. Ars Hungarica, XXXV. 2007/2, [2009!] 333–390.
- 2009
- A historizmus-kutatás kettős feladatáról. In: Csáki Tamás – Hidvégi Violetta – Ritoók Pál szerk.: Budapest reneszánsz építésze. Tanulmányok. Budapest 2009, 7–8.
- Hofrichter József ismeretlen zsinagóga-terve. In: Kerny Terézia – Tüskés Anna szerk.: Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára. Budapest 2009, 255–260.
- A Király és a Csányi utca sarkán álló Pekáry ház története. In: Kemény Mária szerk.: Kismező, Nagymező, Broadway. Várostarténeti tanulmányok. Budapest 2009, 271–281.
- 2010
- Újabb gondolatok a pesti egykori pálos (Egyetemi) templom és kolostor mesterkérdéséhez. In: Bubryák Orsolya szerk.: „Ez a világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Budapest 2010, 609–625.
- 2013
- A magyarországi romantikus építészet barokkos-rokokós változata. In: Szentesi Edit – Mentényi Klára – Simon Anna szerk.: Kő kövön / Stein auf Stein.

Dávid Ferenc 73. születésnapjára / Festschrift für Ferenc Dávid. Budapest 2013, II.: 273–286. 2016

A pesti belvárosi templom szószékéről, a korai gótizálás kiemelkedő alkotásáról. Múemlékvédelem, LVII. 2013/5, 299–305.

A pesti Vigadó; A pesti Dohány utcai zsinagóga. In: Sisa József szerk.: A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet. Budapest 2013, 230–235., 258–261.

The Vigadó Concert Hall in Pest; The Great Synagogue on Dohány Street in Pest. In: József Sisa ed.: Motherland and Progress. Hungarian Architecture and Design 1800–1900. Basel 2016, 300–307., 333–337.

Összeállította: *Bardoly István*